

**INTERNALISTICKÉ ZNAKY
V KONCEPCII INTUITÍVNEHO POZNANIA
PODĽA DUNSA SCOTA**

MICHAL CHABADA, Katedra filozofie a dejín filozofie, Filozofická fakulta UK, Bratislava, SR

CHABADA, M.: Internalist Features of the Conception of Intuitive Cognition according to Duns Scotus
FILOZOFIA 71, 2016, No. 9, pp. 721-732

The paper deals with internalist features of the conception of intuitive cognition according to Duns Scotus. Its first part is concerned with strong and weak internalism, the latter being compatible with externalism. In its second part attention is paid to Duns Scotus' theory of intuitive cognition including internal states of the soul, acts of recollection and contingent truth propositions. The goal of the third part is to show the manner in which the internalist features are present in Scotus' theory of intuition. In conclusion the author suggests that Scotus' theory of intuition resembles the access internalism in its weak form and as such doesn't contradict externalism.

Keywords: Strong and weak internalism – Externalism – Intuitive cognition – Justification

Úvod. Používanie výrazu „vedieť“ je mnohoznačné. Rozlišujeme medzi poznaním, o ktorom sme sa presvedčili sami, poznaním sprostredkovaným autoritou, ktorej veríme, či poznaním, ktoré sme získali z neovereného zdroja. Svoje poznanie verbalizujeme v propozíciách, no okrem propozičného poznania niečo „vieme“ vo význame, že niečo prakticky dokážeme, či v tom zmysle, že sme s niečím dôverne oboznámení. Iba v propozičnom poznaní si nárokuje pravdivosť, ktorú môžeme mať buď na základe šťastnej a neopakovateľnej náhody, alebo na základe nejakého dôvodu, ktorý zaručuje vyššiu mieru stability, opakovateľnosti a odolnosti poznania proti omylom.¹ Za vedenie pokladáme podľa tripartitnej definície práve ten druh poznania, ktoré sa zakladá na zdôvodneniach.² Do centra epistemologických diskusií tým vstupuje pojem zdôvodnenia, ktorý je v tesnom spojení s (epistemickou) racionalitou a je kľúčovým znakom propozičného poznania (Pritchard 2006, 46; Detel 2014, 50).

V našom príspevku si kladieme otázku, do akej miery sú v Scotovej teórii intuitívneho poznania prítomné internalistické prvky, keďže v relevantnej literatúre sa možno stretnúť s názorom, podľa ktorého „tradičné teórie poznania (scholastické i novoveké) sú obvykle

¹ V prípadoch praktického poznania ide skôr o úspešnosť ako o pravdivosť.

² Spontánnosť odpovede môžeme podoprieť príkladmi z nefilozofického prostredia, napr. z prostredia polície. Za policajného vyšetrovateľa nepokladáme toho, kto šťastnou náhodou odhalil páchatela, ale toho, kto páchatela odhalil hlavne na základe dôkazov, ktoré neskôr slúžia pri posúdení miery trestu.

internalistické“ (Novák, Vohánka 2015, 109; Detel 2014, 62).³ Najprv predstavíme súčasné internalistické epistemologické teórie a následne Scotovo chápanie intuitívneho poznania. Nakoniec tieto dve teórie porovnáme a vyhodnotíme mieru ich podobnosti i odlišnosti. Dôvodom stanovenia hlavného cieľa je to, že Scotus sa odvoláva na intuíciu ako na typ zdôvodnenia viacerých epistemologických fenoménov, čím vzniká otázka, akým druhom zdôvodnenia vlastne intuícia je. Povahu Scotovho chápania intuície sa pokúsime vystihnúť cez prizmu internalizmu ako súčasnej epistemologickej teórie. Tým, že moderný pojmový aparát aplikujeme na staršie koncepcie, môžeme zo systematického hľadiska vymedziť povahu Scotovho chápania intuície tak, aby bola pochopiteľná pre súčasného teoretika poznania. Okrem toho možno týmto spôsobom identifikovať analógie a paralely medzi súčasnými a minulými prístupmi a odhaliť možné inšpiratívne riešenia niektorých problémov súčasnej epistemológie.⁴ Na jednej strane skúmanie a prezentácia dejín filozofie nemusí byť len „muzeálnou záležitosťou“, na strane druhej môžeme týmto spôsobom súčasným epistemológom pomôcť rozšíriť obzor poznania. Treba zároveň podotknúť, že okrem systematických filozofických⁵ analógií sa ukázu aj závažné rozdiely, na ktoré nemáme zabúdať.

I. Internalistické chápanie zdôvodnenia. Podľa tripartitnej definície vedenie je pravdivé a zároveň zdôvodnené presvedčenie. Kľúčovým prvkom je objasnenie významu výrazu *zdôvodnenie*. „Dôvod je čokoľvek, na základe čoho subjekt zastáva presvedčenie, že to a to sa má tak a tak, a na čo sa subjekt môže odvolať ako na evidenciu v prospech svojho presvedčenia“ (Nuhlíček 2013b, 38).

Diskusie o povahe zdôvodnenia formovali a naďalej formujú podobu súčasnej analytickej epistemológie. Tieto diskusie prebiehali najmä medzi internalistickými a externalistickými prístupmi. „V debate medzi internalistami a externalistami ide o dve otázky: 1. Čo sú zdôvodnenia? 2. V akom kognitívnom vzťahu sú epistemické subjekty k týmto zdôvodneniam?“ (Grundmann 2008, 249-250). V prvej otázke sa pýtame na ontologickú povahu zdôvodnení, v druhej otázke ide o spôsob prístupu k zdôvodneniam či oboznámenosti s nimi. Na základe týchto dvoch otázok môžeme následne rozlíšiť dva druhy internalizmu a dva druhy externalizmu. Perspektivistický internalizmus, ktorý možno označiť aj ako subjektivismus, sa týka prvej otázky a tvrdí, že zdôvodnenie je „plne v kompetencii subjektu... dôvody sú tu chápané ako čosi, čo je vzhľadom na subjekt interné“, „závisia len od mentálnej perspektívy epistemického subjektu“ (Nuhlíček 2013a, 518; Grundmann 2008, 250; Pritchard 2006, 55-57). Externalisti odpovedajú na prvú otázku takto: Epistemické zdôvodnenia nemožno nájsť výlučne v mentálnej perspektíve subjektu. Preto ich

³ Súhlasíme s T. Grundmannom, ktorý upozorňuje, že označenie tradičného obrazu ako internalistického nie je úplne presvedčivé (Grundmann 2008, 249).

⁴ Tento príspevok voľne nadväzuje na stať, ktorú sme venovali identifikovaniu paralel a analógií medzi Scotovým chápaním individua a prístupmi v rámci súčasnej analytickej ontológie (Chabada 2013, 457- 469).

⁵ Dejinnofilozofický aspekt budeme minimalizovať.

možno označiť za objektivistov.

Ak odpovieme na druhú otázku, tak získame nasledovné znaky internalizmu a externalizmu. Podľa akcesivistického internalizmu (angl. access internalism, nem. Zugangsinternalismus) „epistemický subjekt musí zdôvodnenia kognitívne poznať. Epistemický subjekt musí mať kognitívny prístup k svojim dôvodom“ (Grundmann 2008, 250; Detel 2014, 62). Táto verzia internalizmu obsahuje „požiadavku oboznámenosti subjektu s podmienkami zdôvodnenia..., aby subjektu boli známe dôvody v prospech jeho presvedčení, ako aj spôsob, akým tieto dôvody podporujú dané presvedčenia“ (Nuhlíček 2013b, 39). Akcesivistickí externalisti tvrdia, že subjekt dôvody prípadne nemusí poznať. V reliabilizme sa spájajú prvky objektivismu a akcesivistického externalizmu (Grundmann 2008, 250-251).

Ako sme ukázali, internalizmus a externalizmus nie sú monolitické, ale vnútorne diferencované smery. Zároveň sa ukazuje, že nemusia byť len v antagonistickej vzťahu. Antagonistický vzťah k externalizmu vykazuje len evidencializmus / silný internalizmus, v ktorom sa spájajú perspektivistický a akcesivistický internalizmus. No s externalizmom v zmysle objektivismu je kompatibilný akcesivistický internalizmus, a to v dvoch verziách, ktoré možno pokladať za dve verzie slabého internalizmu. Podľa prvej verzie slabého internalizmu sú zdôvodneniami objektívne skutočnosti, ktoré sú subjektu kognitívne známe. V druhej verzii slabého internalizmu sa hovorí, že vďaka zdôvodneniam je pravdivosť presvedčení objektívne pravdepodobná a subjekt kognitívne vie, že to tak je (Grundmann 2008, 251).⁶

Podľa evidencializmu „zdôvodnenie závisí výlučne od mentálnej perspektívy subjektu, teda od jeho presvedčení, spomienok, skúseností a intuícií. Keďže takéto mentálne stavy sú prístupné priamo cez introspekciu alebo reflexiu, ide zároveň o akcesivistický internalizmus a ten má k nemu priamy introspektívny prístup“ (Grundmann 2008, 251). V slabom internalizme môžu byť dôvodmi aj objektívne skutočnosti. „No tieto objektívne skutočnosti môžu presvedčenie osoby zdôvodňovať len vtedy, keď osoba tieto dôvody pozná... keď sa dôvody nachádzajú v kognitívnom vlastníctve osoby“ (Grundmann 2008, 251, 255). Grundmann demonštruje slabý internalizmus na nasledujúcom príklade: „To, že voltmeter ukazuje určitú hodnotu napätia, napríklad 220 V, je dôvodom toho, že tečie prúd s napätím 220 V; no tento dôvod je dôvodom len pre subjekt, ktorý o tomto dôvode aj vie“ (Grundmann 2008, 251).

II. Intuitívne poznanie podľa Dunska Scota. Prvým závažným filozofickým pokusom o reflexiu zdôvodnenia poznania je Platónov dialóg *Theaitétos*, podľa ktorého je vedenie pravdivá mienka spojená s výmerom / dôvodom / *logom* (Platón 1995, 94). Týmto smerom pokračuje aj Aristoteles, podľa ktorého vedenie je vedením o všeobecnom, pričom znakom odlišujúcim ho od iných typov poznania je to, že je založené na dôkaze, ktorý má sylogistickú podobu (Aristoteles 1962, 30-31). Scotus modifikuje aristotelovský pojem vedy prostredníctvom augustinovského dedičstva spočívajúceho v tom, že vedenie

⁶ Podľa T. Grundmanna je predstaviteľom prvej verzie slabého internalizmu T. Williamson, predstaviteľom druhej verzie slabého internalizmu L. Bonjour (Grundmann 2008, 251).

chápe ako epistemický stav, ktorého znakmi sú istota a evidencia. Scotus tým „poukázal na skutočnosť, že istota nijako nesúvisí s nevyhnutnosťou: že isté môže byť aj poznanie náhodných predmetov a že nie je preto o nič menej hodnotné“ (Novák 2011, 77-78).

Scotova koncepcia intuitívneho poznania tvorí jeden z aspektov jeho epistemologických názorov. Treba však podotknúť, že u Scota sa nestretávame so systematickým a detailným opisom intuitívneho poznania, ale skôr s „hrubými náčrtmi“ možnosti racionálnej intuície. Scotus sa sústreďuje skôr na zdôvodnenie a objasnenie zásadnej možnosti intuitívneho poznania ľudským rozumom, menej na rozbor jeho reálneho výskytu. „O rozvinutej „filozofii intuícii“ u Scota preto nemožno hovoriť“ (Honnefelder 1979, 219).⁷

Zmyslová schopnosť má dve možnosti, ako sa vzťahovať k predmetu. Prvou je priame videnie predmetu a druhou uchopovanie predmetu v predstave. Prvým spôsobom (intuitívne) je jednotlivina priamo uchopovaná vo svojej aktuálnej prítomnosti a existencii. Druhým spôsobom (abstraktívne) sa jednotlivina neuchopuje priamo ako aktuálne existujúca, ale nezávisle od svojej existencie či neexistencie prostredníctvom reprezentujúcej entity (*species sensibilis*). Objekt si môžeme predstavovať, aj keď existuje, aj keď neexistuje (Quodl. q. 13, n. 8, ed. Viv. XXV; Scotus 1891 – 1895, 521).⁸

Rozlíšenie medzi týmito dvoma spôsobmi zmyslového uchopovania jednotliviny musí platiť aj na rozumovej úrovni (Honnefelder 1979, 220). O existencii úkonov abstraktívneho poznania, pri ktorom poznávame predmety bez ohľadu na ich existenciu, nás na racionálnej úrovni presvedča zrejmy fakt vedeckého poznania, ktoré je v úzkom prepojení s abstrakciou.

Zdôvodnenie existencie racionálneho intuitívneho poznania Scotus podporuje dvoma argumentmi. Prvý má teologický charakter: Rozumovou intuíciou existujúceho predmetu ako existujúceho disponujú blažení v nebi; bolo by sporné, keby blažení mali jasné nazeranie na neexistujúci objekt. O prisľúbenom blaženom nazeraní „tvárou v tvár“ môžeme hovoriť iba vtedy, keď je objekt nazerania prítomný vo svojej aktuálnej existencii.

Druhý argument má filozofickú povahu a vychádza z poriadku dokonalosti poznávacích mohutností. Scotus argumentuje takto: Čo v poznaní predstavuje dokonalosť, to musí patriť rozumovému poznaniu vo vyššej miere než zmyslovému. Dokonalosťou je poznávať predmet priamo ako reálne prítomný a aktuálne existujúci, a nie ho uchopovať v nejakej mentálnej reprezentácii, čo je prípad abstraktívneho poznania. Ak zmysly uchopujú predmet priamo ako reálne prítomný a aktuálne existujúci a rozum je dokonalejší než zmysly, rozum musí byť schopný priamo uchopovať jednotlivý predmet v jeho reálnej prítomnosti a existencii. K vyššej schopnosti musí patriť to, že každý predmet poznáva v každom aspekte (Quodl. q. 13, n. 8, ed. Viv. XXV; Scotus 1891 – 1895, 521).

Týmto spôsobom Scotus argumentoval, že rozum musí mať na základe (*de iure*) svojej dokonalosti intuitívne poznanie. V intuitívnom poznaní je medzi jednotlivinou

⁷ Napriek svojej skratkovitosti bola Scotova teória intuitívneho poznania významnou inšpiráciou pre nasledujúce epistemologické koncepcie (napr. V. Ockham).

⁸ K problematike rozumového intuitívneho poznania pozri (Cross 2014, 43-63; Day 1947, 39-139; Honnefelder 1979, 218-267; Chabada 2007, 36-48, 70-74).

a poznávajúcou mohutnosťou reálny a aktuálny vzťah, v ktorom sa obidva členy vzťahu dotýkajú a zjednocujú (*relatio unientis*) (Quodl. q. 13, n. 11, ed. Viv. XXV; Scotus 1891 – 1895, 525).⁹ „V prípade abstraktívneho poznania je predmet uchopovaný vo svojej esencii skrze reprezentujúce médium nezávisle od svojej aktuálnej existencie a prítomnosti“ (Honnefelder 1979, 224). „Intuitívne rozumové poznanie *oboznamuje* (acquaints) poznávajúceho s predmetom,“ abstrakcia je naopak „základom rozličných všeobecných predikácií o druhoch vecí“ (Cross 2014, 45).

Ila. Intuícia a individualita. Scotus rozvíja teóriu racionálnej intuície v dvoch komplementárnych kontextoch. Prvým je vzťah medzi poznaním a individualitou, druhým vzťah medzi poznaním a kontingenciou. Prvým kontextom Scotovej teórie intuitívneho poznania je „epistemologická rehabilitácia sveta jednotlivín“ (Novák, Vohánka 2015, 41), v druhom poukazuje na to, že isté a evidentné poznanie je možné mať aj o kontingentných entitách; ako ukážeme, epistemickou bázou tohto typu poznania je práve intuícia.

Ak majú v aristotelizme i podľa Dunska Scota jednotliviny ontologickú prioritu,¹⁰ tak musia byť poznateľné nielen zmyslami, ale aj rozumom (Met. VII, q. 15, n. 17, ed. OPh IV; Scotus 1997, 293-296).

Keďže jednotlivina predstavuje posledný stupeň aktuality a jednoty a keďže poznateľnosť nasleduje súčnosť, musí byť jednotlivina *per se* poznateľná. No táto zásadná (*de iure*) poznateľnosť jednotliviny v jej individualite neplatí pre terajší stav (*pro statu isto*)¹¹ (Met. VII, q. 15, n. 19, ed. OPh IV; Scotus 1997, 300-301). Môžeme to ukázať na tomto príklade: Majme dve rovnako veľké biele guľôčky; v pravej ruke majme guľôčku A, v ľavej ruke guľôčku B. Ak by sme tieto guľôčky v rukách poprehadzovali, nemohli by sme presne určiť, či po tomto popresúvaní z jednej ruky do druhej máme v pravej ruke guľôčku A a v ľavej guľôčku B (Messner 1942, 165-166; Novák, Vohánka 2015, 40-41). „Individuá nerozlišujeme podľa ich individuality, ale podľa ich akcidentov“ (Honnefelder 1979, 243), ktoré sú prístupné cez zmyslové poznanie. Príčina nepoznateľnosti jednotlivín v terajšom stave sa nenachádza v predmete, ale v poznávajúcom subjekte (Ord. II, d. 3, p. 1, q. 6, n. 191, ed. Vat. VII; Scotus 1973, 486) (Met. VII, q. 15, n. 22, ed. OPh IV; Scotus 1997, 302).

⁹ Dokonalé intuitívne poznanie je priamym uchopením individualizovanej esencie existujúceho predmetu, abstraktívnym poznaním sa nepriamo – prostredníctvom *species* – uchopuje esencia predmetu bez princípu individuácie. *Species*, či už *sensibilis*, alebo *intelligibilis*, sa chápali ako kognitívne pomôcky, prostredníctvom ktorých je singulárny a mimomentálny predmet prítomný pre dušu v rozličných modoch reprezentácie. Teória *species* má svoje korene v Aristotelovej teórii poznania, ktorej podstatnou črtou je to, že poznaním o materiálnych predmetoch disponujeme vtedy, keď uchopíme formu bez látky. Prijímanie formy sa deje prostredníctvom *species*. Keďže duša má dve hlavné časti – zmyslovú a rozumovú –, treba mať dva druhy *species*. Cez tieto *species* je duša informovaná (por. Perler 1996, 231).

¹⁰ „Keby neboli prvé podstaty, nemohlo by byť ani nič iné“ (Aristoteles 2006, 53).

¹¹ V scholastike sa rozlišovali tri druhy *conditio humana*: 1. stav ľudskej prirodzenosti pred dedičným hriechom (*natura instituta*), počas dedičného hriechu (*natura destituta*) a stav trvalej blaženosti (*natura restituta*) (por. Sondag 1996, 30).

Na základe uvedeného môžeme rozlíšiť medzi dokonalou a nedokonalou podobou racionálnej intuície. Vo svojej dokonalej podobe sa týka singulárneho predmetu ako „*simul totius*“ – ako existujúcej a individualizovanej esencie (Met. VII, q. 15, n. 18, ed. OPh IV; Scotus 1997, 299-300). V dokonalom intuitívnom poznaní je priamo uchopovaný celý inteligibilný obsah (individualizovaná esencia) jednotliviny ako aktuálne existujúci. V prípade dokonalého rozumového intuitívneho poznania je jednotlivina uchopovaná ako

totalita, t. j. ako aktuálne existujúca individualizovaná esencia, v abstraktívnom poznaní sa konceptualizuje esencia/spoločná prirodzenosť prostredníctvom *species intelligibilis* nezávisle od existencie/neexistencie a individuality jednotliviny (Quodl. q. 13, n. 10, ed. Viv. XXV; Scotus 1891 – 1895, 522).

Ján Duns Scotus

kontingentne pravdivé propozície (časové propozície) o aktuálne existujúcich jednotlivinách a dejoch. Podmienkou možnosti vytvorenia kontingentne pravdivých propozícií o vonkajších aktuálne existujúcich jednotlivinách rozumom je ich prítomnosť (Ord. III d. 14, q. 3, n. 6, ed. Viv. XIV; Scotus 1891 – 1895, 527). S pravdivostným obsahom kontingentne pravdivej propozície, ktorá vyjadruje stav, „Tento človek sedí“, nesúhlasíme na základe významov termínov, z ktorých sa skladá. S danou propozíciou môžeme s istotou súhlasiť iba vtedy, keď Peter je aktuálne prítomný, t. j. keď tu a teraz sedí a ako prítomne sediaci je priamo poznávaný simultánne tak zmyslami, ako aj rozumom (Ord. III d. 14, q.

IIb. Intuícia a kontingencia.

V terajšom stave (*pro statu isto*) Scotus pripúšťa nedokonalú formu racionálneho intuitívneho poznania. Avšak na reálnu existenciu racionálnej intuície môžeme len spätne usudzovať ako na predpoklad či podmienku skúmaného javu (Honnefelder 2005, 35). V každom type nedokonalnej racionálnej intuície je obsiahnutý prvok priameho vzťahu k jednotlivine ako existujúcej bez uchopenia jej celého inteligibilného obsahu a zároveň prvky istoty a evidencie.

Prvým typom, vysvetlenie ktorého je podľa Scota možné cez nedokonalé intuitívne poznanie, sú kon-

3, n. 6, ed. Viv. XIV; Scotus 1891 – 1895, 527). „Naša schopnosť poznať kontingentné propozície vyžaduje intuitívne rozumové poznanie jednotlivín“ (Cross 2014, 46). „Ak by rozum nemal intuitívne rozumové poznanie, nemohol by si byť istý existenciou nijakého predmetu“ (Ord. IV d. 45, q. 2, n. 12, ed. Viv. XX; Scotus 1891 – 1895, 305). Samozrejme, v prípade tohto typu intuitívneho poznania nemáme vhl'ad do „Petrovitosti“ Petra, t. j. neuchopujeme ho v jeho individuálnosti. Ak rozum s istotou a evidentne usudzuje o aktuálne existujúcich kontingentných udalostiach vtedy, keď existujú, a vytvára z kontingentných propozícií súdy, pričom tvorba propozícií a súdov patrí jednoznačne k úkonom rozumu, musí mať rozum druh poznania, ktorý je dôvodom možnosti mať istotu, a tak vyjadriť súhlas s obsahom kontingentnej propozície. Z toho vyplýva, že odvolávanie sa na zmyslovú percepciu je nedostatočné (Met. VII, q. 15, n. 19, ed. OPH IV; Scotus 1997, 300). Týmto druhom poznania, ktorý je epistemickou bázou istého a evidentného poznania kontingentných entít, je racionálna intuícia (Honnefelder 1979, 238-239).

Ďalšou z oblastí nášho rozumového intuitívneho poznania *pro statu isto* je poznanie vlastných duševných aktov (akty rozumu, vôle, vnímania atď.), v čom Duns Scotus nadväzuje na bohatú avicennovsko-augustínovskú tradíciu (napr. Augustinus 1975, 80).¹² Tento typ nedokonalnej intuície nemá zmyslovú povahu (Ord. I d. 3, p. 1, q. 4, n. 228; Scotus 1954, 137). „Ak by rozum nemal intuitívne rozumové poznanie... nevedeli by sme nič o našich vnútorných aktoch a nemali by sme nijakú istotu, či v nás jestvujú, alebo nie“ (Ord. IV d. 49, q. 8, n. 5, ed. Viv. XXI; Scotus 1891 – 1895, 158). „Zakúšame, že poznávame, že úkon, ktorým poznávame tieto veci ... je úkonom v nás. ... Vnútornou percepciou zakúšame tieto úkony v nás samých“ (Cross 2014, 54). Scotus hovorí, že vnútorné akty podobne ako prvé princípy sú isté a evidentné (Ord. I d. 3, p. 1, q. 4, n. 238; Scotus 1954, 144-145), a to na základe aktuálnej a bezprostrednej skúsenosti duše samej so sebou (Vier 1951, 129). Základom evidentného poznania vnútorných aktov je intuitívne poznanie, ktoré – ako sme uviedli – Scotus chápe ako priamy kontakt s aktuálne existujúcim a prítomným predmetom. V prípade introspekcie nemôže byť pre reflektujúci rozum nič bezprostrednejšie než duša samotná. Introspektívne poznanie je „spojené s perspektívou prvej osoby: poznávame, že úkon je náš ... Zdá sa, že indexikalita je primitívnym znakom sebapoznávania duše“ (Cross 2014, 52, 56). Intuitívne poznanie je preto úzko späté nielen s aktuálnou prítomnosťou a existenciou predmetu, ale aj s istotou a evidenciou poznávajúceho. Tento druh poznania je však nedokonalou formou intuície, pretože v ňom duša nazerá svoj akt (viem, že vnímam; viem, že chcem; viem, že žijem a pod.), no nenazerá princíp individuácie, v dôsledku ktorého je neinštancionalizovateľná. Na rozdiel od poznania prvých princípov, pri ktorom potrebujeme pojmy, toto poznanie je nepojmové, je výsledkom priamej aktuálnej skúsenosti a nie je evidentné na základe spojenia pojmov (Vier 1951, 129).¹³

¹² „Neviem, ako by akademik vyvrátil výrok niekoho, kto hovorí: Viem, že sa mi toto zdá ako biele, toto mi príjemne vonia, toto sladko chutí a toto mi je studené.“

¹³ Pred niekoľkými rokmi prebehla v slovenskom filozofickom prostredí zaujímavá diskusia o potrebe

Posledným druhom nedokonalého intuitívneho poznania v terajšom stave sú úkony pamäti. Okrem zmyslovej pamäte existuje podľa Scota aj rozumová pamäť. Hlavný argument spočíva v tom, že môžeme spomínať na to, čo je nezmyslové, napríklad si môžeme spomínať, že sme sa učili, že trojuholník má tri uhly a ich súčet je 180° . Podobne si môžeme spomínať na činnosť, ktorá je vlastná len rozumu, napríklad že sme sylogisticky usudzovali. Z toho vyplýva, že pamäť nepatrí len k zmyslovej časti duše, ale aj k jej rozumovej časti (Ord. IV d. 45, q. 3, n. 13, ed. Viv. XX; Scotus 1891 – 1895, 337). To isté sa týka našich aktov spomínania na úkony vôle.

Predpokladom nedokonalého intuitívneho poznania ako aktov spomínania je aktuálne intuitívne poznanie prítomnej a existujúcej veci či deja. Z tejto aktuálnej intuície je veľa spomienok, v ktorých sú tieto veci či deje poznávané ako v minulosti existujúce (Ord. III d. 14, q. 3, n. 6, ed. Viv. XIV; Scotus 1891 – 1895, 527-528). Akt spomínania sa primárne vzťahuje na minulý a priamy rozumový intuitívny akt. Na základe tohto minulého úkonu poznávania si možno spomínať na objekt. Nespomínáme si na to, že niekto sedel, ale spomínáme si najprv na to, že sme videli, že niekto sedel (Ord. IV d. 45, q. 3, n. 4, ed. Viv. XX; Scotus 1891 – 1895, 326). Z toho vyplýva, že akt spomínania má dva objekty. Prvý objekt je vzdialený; je to jednotlivina, na ktorú sa vzťahoval minulý intuitívny akt. Druhý objekt je bezprostredný a je ním sám minulý intuitívny poznávací akt (Ord. IV d. 45, q. 3, n. 6, ed. Viv. XX; Scotus 1891 – 1895, 327).

Racionálna intuícia je podľa Scota priamy intencionálny vzťah poznávajúceho subjektu k poznávanej jednotlivine, ktorá je uchopovaná ako reálne prítomná a existujúca. Intuícia vo svojej dokonalej podobe uchopuje jednotlivinu ako celok, t. j. ako existujúcu individualizovanú esenciu. Tento druh intuície je rozumu vlastný (*de iure*) a je dostupný v posmrtnom živote. V terajšom stave (*de facto*) máme len nedokonalú podobu racionál-

zodôvodňovania v poznaní (Taliga 2009, 353-374; Taliga 2012, 417-425; Taliga 2013, 606-614; Gahér 2013, 132-138; Nuhlíček 2013c, 139-150; Szapuová 2013, 151-156). Ak si vezmeme Scotov príklad introspekcie ako prípadu intuitívneho poznania, predmet sa priamo a nediskurzívne uchopuje („nahliada“), na základe čoho má subjekt vnútornú istotu a evidenciu o danom predmete, t. j. o nejakej svojom vnútornom stave. Ide o typ poznania, ktoré nie je diskurzívne zdôvodnené. Tento druh intuitívneho poznania je však podľa Scota jednou zo zbraní proti skepticizmu, keďže je úzko späté s istotou a evidenciou (por. Chabada 2007, 26). Intuitívne poznanie však podľa Scota nie je hlavným zdrojom našich poznatkov o svete. Je ním hlavne abstrakcia, ktorej výsledkom sú pojmy, fungujúce v ďalších racionálnych operáciách ako sú súdenie a usudzovanie, t. j. aj pri zodôvodňovaní. Abstraktívne poznanie je podľa Scota synonymom vedeckého poznania (por. Chabada 2007, 50, 70-72). Ak sa na spomenutú diskusiu slovenských epistemológov pozrieme optikou Dunsca Scota, čiastočne môžeme súhlasiť s M. Taligom v tom, že jestvuje typ poznania, ktorý je evidentný a nemá diskurzívne zdôvodnenie, no v nijakom prípade ho nemôžeme označiť za skepticizmus. S ostatnými účastníkmi diskusie (Nuhlíček, Gahér a Szapuová) súhlasíme v tom, že intuícia nemusí byť vždy dostatočná (Gahér 2012, 136), niekedy sa môže zdať podozrivá („Viem – a hotovo“) (Szapuová 2013) a že bez udávania dôvodov sa vo vede (určite v jej aristotelovskej podobe) nezaobídeme. Jednoznačne súhlasíme so Szapuovou v tom, že „bez používania „spoločného jazyka“ ... sa vystavujeme riziku vážnych nedorozumení“ (Szapuová 2013, 151). S tým súvisí vyjasnenie pojmového aparátu a terminológie, v tomto prípade najmä pojmu intuície. Do akej miery sa zhoduje s chápaním u tých súčasných autorov, ktorí sa vyjadrujú v jej prospech – to je problém, ktorý prekračuje ciele tohto príspevku.

nej intuície, a to v prípadoch poznania kontingentne pravdivých propozícií, uchopovania aktuálnych úkonov duše a úkonov pamäti. Intuitívne poznanie a abstraktívne poznanie sú paralelné úkony rozumu vzťahujúce sa na ten istý predmet. Racionálna intuícia a zmyslová skúsenosť s aktuálne existujúcou a prítomnou materiálnou jednotlivinou sú simultánne. Rozumová intuícia sa ukazuje v terajšom stave ako nevyhnutná podmienka vyššie skúmaných a prezentovaných epistemologických javov.

Záver. Možno Scotovu teóriu intuície označiť pomocou súčasného pojmového aparátu za internalistickú? Ak porovnáme internalistické chápanie zdôvodnenia so Scotovu koncepciou intuitívneho poznania, črtajú sa viaceré paralely a analógie. Znak silného internalizmu / evidencializmu možno identifikovať v prípade poznania aktuálnych vnútorných stavov duše a spomienok; zdôvodnenia sú v tomto prípade úplne subjektívne a epistemickej subjekt má k nim kognitívny prístup. Ak však vezmeme do úvahy prípady poznania kontingentne pravdivých propozícií, domnievame sa, že Scotus má blízko k slabému internalizmu, v ktorom sa prelína akcesivistický internalizmus s objektivismom. Dôvody, prečo s obsahom kontingentnej propozície súhlasíme, majú externú povahu, no subjekt tieto dôvody pozná.

V Scotovej teórii intuitívneho poznania tak môžeme identifikovať znaky silného i slabého internalizmu, pričom nosným či prevládajúcim prístupom je akcesivistický internalizmus. Dôvodom tejto nejednoznačnosti je to, že Scotus neponúka systematickú koncepciu intuitívneho poznania, ale skôr cesty či motívy, ktoré jeho priami i nepriami nasledovníci systematicky prehľbovali a rozvíjali. Musíme si uvedomiť, že „prednovoveké teórie poznania, charakterizované priamym realizmom, receptivismom atď. ... [sú] výrazne odlišné od internalizmu zasadeného do teórií vychádzajúcich z novovekého rozštiepenia medzi ‚bytím‘ a ‚vedomím‘. Tieto teórie vedú ku koncepcii subjektu, ktorý nemá priamy prístup k realite, ale len k svojim vlastným ‚mentálnym obsahom‘ či ‚ideám‘“ (Novák, Vohánka 2015, 115). V aristotelovskej deskriptivistickej epistemológii,¹⁴ z ktorej podnetov čerpal aj Duns Scotus, je vedomie subjektu chápané ako „vedomie mimomentálnej reality“ (Novák, Vohánka 2015, 115), ktorej existencia bola prijímaná ako neproblematiký / naivný fakt (truizmus), a preto v nej nebolo prítomné také silné napätie medzi internalistickými a externalistickými aspektmi. Napätie, z ktorého vznikli podnety na príklon k externalistickým teóriám, pramení z toho, že „moderní epistemológovia takmer automaticky chápu internalizmus, karteziánsky“ (Novák, Vohánka 2015, 115).¹⁵ Domnievame sa, že projekt deskriptivistickej epistemológie, ktorej znakmi by mohli byť priamy realizmus, latentná dôvera v zmysly a „zdravý rozum“ (*common sense*) – aj napriek

¹⁴ Podľa vzoru P. F. Strawsona, ktorý rozlišoval medzi deskriptivistickou a revizionistickou metafyzikou, budeme rozlišovať medzi deskriptivistickou a revizionistickou epistemológiou.

¹⁵ Preto možno ako celkom oprávnené pochopiť hlasy z tábora externalistov (napr. A. Plantinga), ktorí sa pokladajú za pokračovateľov peripatetizmu (Novák, Vohánka 2015, 116, 124). Podobne sa kladie do súvislosti s peripatetizmom aj reliabilizmus. Zo stredovekých epistemologických koncepcií niektorí interpretátori pokladajú za reliabilistickú napríklad epistemológiu T. Akvinského (pozri Tapp 2016, 433-434).

ich klamom –, môžu byť cestou prekonania ostrej ... dichotómie a protikladu „interné – externé“ (Novák, Vohánka 2015, 125). Scotova teória intuície, hoci vykazuje internalistické znaky, nie je v ostrom spore s externalistickými (reliabilistickými) faktormi (kontingentne pravdivé propozície, bezproblémová akceptácia existencie vonkajšieho sveta či spoľahlivosť fungovania poznávacích mohutností, t. j. zmyslov a rozumu). To sú externalistické momenty tvoriace akýsi rámec Scotovho chápania intuitívneho poznania, ktoré má znaky silného i slabého internalizmu.

Hlavným cieľom tohto príspevku bolo vystihnúť povahu Scotovho chápania intuitívneho poznania nazeraného optikou internalistických prístupov v súčasnej analytickej epistemológii k povahe zdôvodnenia, čo sa neukazuje ako bezproblémové. Dôvodom stanovenia tohto cieľa bolo to, že Scotus používa racionálnu intuíciu ako špecifický druh zdôvodnenia rozličných epistemologických fenoménov. Na základe komparácie Scotovho chápania intuície s epistemickým internalizmom sa ukázala vysoká miera ich podobnosti so silným, a najmä so slabým internalizmom. Okrem identifikácie analógií a paralel sme poukázali aj na zásadné rozdiely, ktoré spočívajú najmä v odlišnom chápaní duality „interného a externého“. Táto dichotómia vyrastá z karteziizmu, no v predkarteziánskych epistemologických koncepciách sú internalistické a externalistické črty prepojené. Aj v súčasných epistemologických diskusiách sa ukazuje, že „slabý externalizmus je dokonale kompatibilný so slabým internalizmom“ (Pappas 2014, 5). Je predmetom ďalších úvah, či musí byť táto dualita karteziánsky ostrá, ba priam navzájom sa vylučujúca, alebo či by nemohla predstavovať dva komplementárne aspekty. Domnievame sa, že ostrá karteziánska dichotómia „externého a interného“ vedie k apóriám, ktoré protirečia „zdravému rozumu“. Vychádzajúc z podnetov Aristotela, Akvinského, Dunsu Scota, T. Reida, neskorého L. Wittgensteina a P. F. Strawsona môžeme povedať, že presvedčenia zdravého rozumu sú rámcom i pozadím, ktoré sa v teoretických reflexiách implicitne predpokladajú, pracuje sa s nimi ako s niečím samozrejým (Nuhliček 2010, 458-459) a tvoria bázu rozličných revizionistických prístupov, ktoré v metafyzike i epistemológii reprezentuje R. Descartes. Domnievame sa, že hoci sú v Scotovej teórii intuitívneho poznania prítomné internalistické znaky, nie je uzavretá pred tým, čo by sme dnešnou terminológiou mohli nazvať externalistické prístupy v intuícii vonkajšieho predmetu. Scotov (a všeobecne peripatetický) prístup by tak mohol byť inšpiráciou pre súčasný epistemologický výskum v tom, že ukazuje, akými spôsobmi je možné internalistické a externalistické prístupy zjemňovať a následne kombinovať, čím by sa zároveň docielilo postupné opúšťanie silných karteziánskych konotácií, ktorými sú poznačené diskusie medzi internalizmom a externalizmom. V neposlednom rade ostrá či miernejšia forma epistemologickej dichotómie „interného a externého“ koinciduje s antropologickými úvahami o psychofyzickom probléme.

Literatúra

- ARISTOTELES (1962): *Druhé analytiky*. Praha: Československá akademie věd.
ARISTOTELES (1995): *O duši*. Praha: Rezek.

- ARISTOTELES (2006): Kategórie. In: Martinka, J. (ed.): *Od Aristotela po Plotina*. Antológia z diel filozofov. Bratislava: IRIS.
- AUGUSTINUS, A. (1975): Proti akademikom. In: Hrušovský, I. (ed.): *Patristika a scholastika*. Antológia z diel filozofov. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- CROSS, R. (2014): *Duns Scotus's Theory of Cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- DAY, S. J. (1947): *Intuitive Cognition. A Key To the Significance of the Later Scholastics*. New York: The Franciscan Institute St. Bonaventure.
- DETEL, W. (2014): *Erkenntnis- und Wissenschaftstheorie*. Stuttgart: Reclam.
- GAHÉR, F. (2013): Je zdôvodňovanie zbytočné? *Filozofia*, 68 (2), 132-138.
- GRUNDMANN, T. (2008): *Analytische Einführung in die Erkenntnistheorie*. Berlin: deGruyter.
- HONNEFELDER, L. (1979): *Ens inquantum ens. Der Begriff des Seienden als solchen als Gegenstand der Metaphysik nach der Lehre des Johannes Duns Scotus*. Band. 16, Münster: Aschendorff.
- HONNEFELDER, L. (2005): *Duns Scotus*. München: VERLAG C. H. BECK.
- CHABADA, M. (2007): *Ján Duns Scotus. Vybrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- CHABADA, M. (2013): Problém individuácie v súčasnej analytickej ontológii a podľa Dunsu Scota. *Filozofia*, 68 (6), 457-469.
- MESSNER, R. (1942): *Schauendes und begriffliches Erkennen nach Duns Scotus. Mit kritischer Gegenüberstellung zur Erkenntnislehre von Kant und Aristoteles*. Freiburg: Verlag Herder.
- NOVÁK, L. (2011): *Scire Deum esse. Scotův důkaz Boží existence jako vrcholný výkon metafyziky jakožto aristotelské vědy*. Praha: Kalich.
- NOVÁK, L., VOHÁNKA, V. (2015): *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP.
- NUHLÍČEK, M. (2010): Zdravý rozum vo filozofii Thomasa Reida. *Filozofia*, 65 (5), 449-460.
- NUHLÍČEK, M. (2013a): Spory o charakter zdôvodnenia v súčasnej analytickej epistemológii. *Filozofia*, 68 (6), 517-522.
- NUHLÍČEK, M. (2013b): Prečo externalistické kritériá zdôvodnenia principiálne zlyhávajú? *Organon F* 20 (1), 37-49.
- NUHLÍČEK, M. (2013c): Čo je zdôvodnenie? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia*, 68 (2), 139-150.
- PAPPAS, G. (2014): *Internalist vs. Externalist Conceptions of Epistemic Justification*. dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/justep-intext/>; navštívené 2. 11. 2016.
- PERLER, D. (1996): Things in the Mind. Fourteenth-Century Controversies over „Intelligible Species“. *Vivarium*, XXXIV (2), 231-253.
- PLATÓN (1995): *Theaitétos*. Praha: OIKOYMENH.
- PRITCHARD, D. (2006): *What is this thing called Knowledge?* London – New York: Routledge, Taylor&Francis Group.
- IOANNIS DUNS SCOTI (1891 – 1895): Quodlibeta q. 13. *Opera omnia*. Vol. 25. Paris: Louis Vivès.
- IOANNIS DUNS SCOTI (1891 – 1895): Ordinatio III, dist. 14. *Opera omnia*. Vol. 14. Paris: Louis Vivès.
- IOANNIS DUNS SCOTI (1891 – 1895): Ordinatio IV, dist. 45. *Opera omnia*. Vol. 20. Paris: Louis Vivès.
- IOANNIS DUNS SCOTI (1891 – 1895): Ordinatio IV, dist. 49. *Opera omnia*. Vol. 21. Paris: Louis Vivès.
- IOANNIS DUNS SCOTI (1954). Ordinatio I, dist. 3. *Opera omnia*. Vol. 3. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.
- IOANNIS DUNS SCOTI (1973). Ordinatio II, dist. 1-3. *Opera omnia*. Vol. 7. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis.
- B. IOANNIS DUNS SCOTI (1997): Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis, Liber VII. *Opera Philosophica*. Vol. 4. St. Bonaventure, N.Y.: The Franciscan Institute.
- SONDAG, G. (1996): *Duns Scot. La théologie comme science pratique (Prologue de la Lectura)*. Paris: J. Vrin.

- SZAPUOVÁ, M. (2013). K podmienkam zmysluplnej filozofickej polemiky. *Filozofia*, 68 (2), 151-156.
- TALIGA, M. (2009): Nekonečný príbeh zdôvodňovania. *Filosofický časopis*, 57 (3), 353-374.
- TALIGA, M. (2012): Na čo sú dobré argumenty? (Odpoveď A. Démuthovi, M. Nuhličkovi a M. Szapuoovej). *Filozofia*, 67 (5), 417-425.
- TALIGA, M. (2013): O nepotrebnosti podmienky zdôvodňovania pre zmysluplnú kritickú diskusiu. *Filozofia*, 68 (7), 606-614.
- TAPP, Ch. (2016): Philosophische Gotteserkenntnis nach Thomas von Aquin. *Philosophisches Jahrbuch*, 123 (II), 426-441.
- VIER, P. C. (1951): *Evidence and Its Function According to John Duns Scotus*. New York: The Franciscan Institute St. Bonaventure.

Tento príspevok vychádza ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0461/15 *Kognitívna intuícia ako filozofický problém. Historické a súčasné epistemologické perspektívy*.

Michal Chabada
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: michal.chabada@uniba.sk